

VÉLEMÉNY

Bírálóbizottsági tag részéről

C. TÓTH NORBERT, *A magyar királyság nádora. A nádori és helytartói intézmény története*

1342–1562

(Budapest 2016)

c. akadémiai doktori értekezésről

C. TÓTH NORBERT értekezése mind témaválasztásában, kidolgozottságában és téziseiben, mind pedig a formai kritériumok alapján megfelel az MTA doktora cím elnyerése érdekében benyújtott disszertációk iránt megfogalmazott elvárásoknak. Ezt a részeredmények részletesebb méltatása helyett írom. A munka legfontosabb eredményének azt tartom, hogy a nádori méltóság középkori kifejlődésének kritikai vizsgálatával – utalok itt mindenekelőtt a nádori cikkelyek kora újkori eredetének meggyőző bizonyítására – sikerült azt elhatárolnia a helytartói hivataltól. A historiográfiában ugyanis, miként a szerző megállapítja, a kettő jogkörei egybemosódtak. További erénye a dolgozatnak, hogy nem alkalmazza mereven az 1526-os korszakhatárt, a középkor kutatás módszereivel tisztázza az általánosan ismert nádori szerepkör alapvetően kora újkori körvonalazódását Nádasdy Tamás nádorsága összefüggésében.

Tézisei a kora újkor kutatás felől közelítve is igazolhatóak, illetve a kora újkor kutatását is inspirálják a kérdés alaposabb tanulmányozására. A királyi helytartói hivatal ugyanis olyannyira különálló tiszt volt a mindenkori uralkodó folytonos távolléte okán, hogy a 17. században nemcsak a Wesselényi Ferenc nádor halála utáni hosszas, hanem a Thurzó György nádor halála utáni összes rövidebb üresedés esetén adatolható királyi helytartó szinte azonnali kinevezése a rendi dualizmus működése idején. Vagy legalábbis joggal feltételezhető, mégpedig kivétel nélkül az esztergomi érsekek személyében.

1617. januárjában arról szólnak a prágai nunciatúra jelentései és a pápai államtitkárság jegyzékei, hogy Thurzó György halálát (1616. dec. 24.) követően várható Pázmány királyi helytartói kinevezése, amit a Szentszék még abban az esetben is üdvözlne, ha olyan tanács élén lenne helytartó, melynek protestánsok is tagjai.¹ És valóban, a magyar tanács ekkortól átmenetileg Pázmány elnökletével ül össze Nagyszombatban, és tárgyal Bethlennel.²

A Forgách Zsigmond nádor halálát követő időszakban (1618. máj. 11–1621. jún. 23.) Pázmány primás szinte végig Bécsben, az uralkodói székhelyen tartózkodott Bethlen elől.³ Helytartói szerepről talán csak 1622. februárjától, II. Ferdinánd németországi útjától beszélhetünk. Bécs, 1622. febr. 4-én kelt levelében írja az esztergomi főszékeskáptalannak, hogy szeretne már hazatérni, írja az esztergomi káptalannak, „*caeterum quia Sua Majestas clementer voluit, ut ad suum usque reditum, pro negotiis occurrentibus expediendis, hic subsisterem.*”⁴

¹ Vö. CVH I/13, 258–259.

² FRAKNÓI VILMOS, *Pázmány Péter és kora I–III*, Pest 1868–1872, I, 267skk

³ Vö. HANUY FERENC (kiad.): *Pázmány Péter... összegyűjtött levelei I–II*, Budapest 1910–1911 (PÖL), I, n. 146skk.

⁴ PÖL I, n. 168.

Ugyanekkor a király tanács véleményét továbbítja a királynak,⁵ ill. a király távollétére hivatkozva ír Johann Preunerrel Bethlennek.⁶ Inkább tartjuk valószínűnek, hogy mindezt helytartói megbízással tette, mintsem pusztán titkos tanácsosként. Pázmány köztudomásúlag ragaszkodott a magyar közjog betartásához.

Nem ragaszkodott viszont a helytartósághoz magához. Thurzó Szaniszló (1622. máj. 16–1625 máj. 1.) halála után már 1625. szeptember elsejére javasolta bécsi udvarnak a nádorválasztó országgyűlés összehívását. Hangoztatta, hogy a törvények szerint az országbíró kötelessége ezt megtenni, ha az uralkodó elmulasztja.⁷ Szeptember közepén erősen ellenezte az országgyűlés elhalasztását. Az uralkodó ekkor rajta keresztül kérte a magyar tanács tagjait a megjelenésre, ami nem elhanyagolható bizonyíték az ideiglenes helytartói szerepre.⁸ Esterházy Miklós megválasztására már 1625. okt. 25-én sor került.

Lippay György prímást III. Ferdinánd közel egy-egy éves időtartamra 1648. augusztus 14-én,⁹ majd 1654. január 31-én bízta meg az ország ügyeinek vitelével az új nádor megválasztásáig Draskovich János, illetve Pálffy Pál halálát követően.¹⁰ Ezekben az esetekben a kinevező irat fogalmazványa is ránk maradt! Esterházy Miklós nádor halála után Draskovich János megválasztásáig (1645. szeptember 11.–1646. szeptember 25.) szintén Lippay volt a helytartó. Itt kinevező iratot nem ismerünk, de erre például az utal, hogy a magyar tanácsát ülését királyi megbízásból ő hívta össze, illetve hogy I. Rákóczy György Esterházyhoz küldött leveleit annak halála után a prímáshoz továbbították.¹¹

Az 1655-ös Lippay György országgyűlésen nem volt képes elérni a nádorválasztás elhalasztását és helytartóságának meghosszabbítását – jóllehet hosszasan érvelt ennek előnyei mellett az uralkodó és nyilván a maga számára.¹² *A helytartóság önálló hivatala volt ugyanis az a tisztség, amely a nádorok rangelsőségét biztosította az ország prímásai előtt. Másként fogalmazva a nádori privilégiumok legfontosabbjának azt tarthatjuk a kora újkorban, hogy a király távolléte idején ő a kizárólagos jogosult a helytartóság viselésére. A nádori szék üresedésben hagyása leginkább ennek elkerülését szolgálja, a nádor egyéb jogosítványai kevésbé voltak veszélyesek az uralkodói abszolútista törekvésekre.*

⁵ Bécs, 1622. febr. 25. PÖL I, n. 170.

⁶ PÖL I, n. 171. Vö. uo. 172–175 is.

⁷ Vágsellye, 1625. máj. 18. PÖL I, n. 296.

⁸ Pozsony, 1625. szept. 14. PÖL I, n. 312.

⁹ MNL-OL Magyar Kancelláriai Levéltár (MKL), Conceptus expeditionum (A 35), 339/1648. Az új nádor, Pálffy Pál megválasztására 1649. márc. 24-én került sor.

¹⁰ MOL MKL Conc. exp. (A 35), 31/1654. A királyi megbízólevél fogalmazványa datálatlan, ezért a jan. 31-ei dátum konjekturális. De mivel a jan. 31-ei iratok sorában van elhelyezve, a kancelláriai gyakorlat ismeretében a keletkezés szinte biztosra vehető. Akkor is, ha az archontológiai irodalom – amely Lippay helytartóságairól nem tesz említést – Pálffy Pál halálát februárra teszi. Tévesen, hiszen 1653. dec. 13-án Szelepchény kancellár már terjedelmes emlékiratban elemezte a Pálffy halála utáni helyzetet és a helytartóság kérdését. Az utód 1655. március 15-én Wesselényi Ferenc lett. Lásd SZÖGI LÁSZLÓ (100); FALLENBÜCHL (*Főméltóságok*, 70) közismert archontológiáit; MOL MKL Propositiones et opiniones (A 33), fasc. 17, ad n. 89.

¹¹ Levelei Batthyány Ádámmal és Erdődy Gáborhoz, Pozsony, 1646. aug. 15. CST I/1, n. 217 és 218; és I. Rákóczy Györgyhez, Érsekújvár, 1645. okt. 26. CST I/1, n. 206bis.

¹² Minderre: R. VÁRKONYI ÁGNES, *Az elvesztett idő. Zrínyi Miklós nádori emlékirata*, Hadtörténelmi Közlemények 113 (2000) 269–328; PÉTER KATALIN, *Zrínyi Miklós terve II. Rákóczi György magyar királyságáról*, Századok 106 (1972) 653–665; Uő, *A magyar romlásnak századában* (Magyar História), Budapest 1979, 90–104; S. LAUTER ÉVA, *Pálffy Pál nádor levelei (1644–1653)* (Régi Magyar Történelmi Források 1), Budapest 1989, 16–25; valamint további irodalommal szintén PÉTER KATALIN kandidátusi disszertációja: *A magyar főúri politika fordulata a XVII. század derekán (Pálffy Pál és Rákóczi Zsigmond)*, MTA Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár.

Esterházy Miklós és Pázmány Péter hatásköri vitájának irataiból pontosan definiálhatók, melyek voltak a rangelsőséget biztosító helytartói hatáskörök Esterházy szerint – és itt adjuk át a szót FRAKNÓI VILMOSnak:

„A nádort továbbá nemcsak a k. tábla üléseiben, hanem politikai gyűlésekben is, midőn a király távol van, elsőbbség illet meg, miként ez Mátyás 1485-iki törvénykönyvéből kitűnik. Ha a nádor bizonyos esetekben fölhatalmazva van országgyűlésre összehívni a rendeket, következőleg az esztergomi érseket is; ha a nádornak bizonyos esetekben engedelmességgel tartoznak az összes rendek, következőleg az esztergomi érsek is; ha a nádor a királyválasztásnál a többi rendek, következőleg az esztergomi érsek előtt is, első adja voksát ; ha a nádor a király távollétében , vagy kiskorusága alatt az ország kormányzója, s mint ilyen, mindent tehet, mit a király szokott tenni: világos, hogy politikai téren a király után a nádor bir elsőbbséggel. És ez sem sérelmes az érsekre nézve; a fölhozott esetekben a nádor mint a király helytartója, a királyi hatalom személyesítője működik. *Esterházy megengedi hogy oly politikai gyűlekezetekben, melyeken a király személyesen megjelenik, a nádor nem tarthat igényt, elsőbbségre, miután ez esetben k. helytartói jellemét elveszti; ekkor az első hely, a király jobbján az esztergomi érseket illeti meg.*”¹³

Budaörs, 2017. dec. 1.

Dr.habil. TUSOR PÉTER (D.Sc.)

¹³ FRAKNÓI, *Pázmány Péter és kora*, II, 325. Vö. uo., 318skk és 323–324.